

**«РОСІЙСЬКО-РАДЯНСЬКА» КАРАЛЬНА СИСТЕМА
ПРОТИ ПОЛТАВЦІВ – ОСТАРБАЙТЕРІВ ТА
КОЛИШНІХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ-ЧЕРВОНОАРМІЙЦІВ
В 40-ВІ – ПОЧАТОК 50-ТИХ РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ**

Ключовою проблемою статті є долі безвинних полтавців – колишніх «остарбайтерів» та військовополонених – червоноармійців, засуджених «російсько-радянською» каральною системою з 1945-го до початку 50-тих років ХХ століття. За основу статті взяті матеріали архіву Полтавського обласного управління СБУ.

Ключові слова: *«російсько-радянська» каральна система; правова база засудження безвинних; сфабриковані справи «злочинів» проти полтавців; «українські націоналісти» серед полтавців – колишніх «остарбайтерів».*

За роки Другої світової війни 1939-1945 років з Полтавщини на примусові роботи до окупованої нацистами Європи вивезено 156629 чоловік (чоловіків – 62571, жінок – 96058) [1, арк.201]. Важкі поневіряння випали і на долю військовополонених – червоноармійців, уродженців Полтавської області, що перебували в концтаборах і які також вивозились до Європи для використання їх як безкоштовної робочої сили.

Після добровільного чи насильного повернення на Батьківщину після закінчення війни ці люди автоматично ставали другосортними. На майже кожного з них «СМЕРШ» та інші каральні органи заводили справи, про що зокрема свідчать списки колишніх «остарбайтерів», які зберігаються в архіві колишнього КДБ, нині СБУ Полтавської області. Значна частина з тих, на кого були відкриті справи, засуджувались на різні терміни ув'язнення і відправлені в райони СРСР для відбуття покарання.

Таким чином, стосовно цієї категорії людей на зміну «російсько-радянська» каральна система. Вживання даного терміну щодо теми дискусії є цілком доречним з таких причин: 1. Радянська каральна система була сформована в Москві – центрі Російської Федерації і розповсюджена на поневолені народи, в тому числі у вигляді процесуально – правових актів; 2. Аналіз кримінально – процесуальних і вироків показав, що більшість «остарбайтерів» та колишніх військовополонених з Полтавщини були засудженні на підставі статей Кримінального Кодексу Російської Федерації; 3. За вироками засуджені «остарбайтери» та

військовополонені відправились у віддалені райони переважно Російської Федерації; 4. Як свідчить аналіз опрацьованих кримінальних справ періоду другої половини 40-вих років ХХ століття, майже всі слідчі дії проводили представники Російської Федерації і, нарешті, виключно всі кримінально-процесуальні справи велися російською мовою за незначним винятком.

Історіографія даної теми в історії України є досить поверховою. Термін «російсько-радянська» каральна система напередодні відкритої агресії Російської Федерації в Україну в 2014 році взагалі не вживається х метою недопущення різного роду міжнаціональних суперечок і спекуляцій. Але деякі історики робили спроби актуалізувати тему розправ над колишніми «остарбайтерами» після війни. Глибокі наукові розвідки зробила Т.В.Пастушенко, яка в статті «Спадок війни: політико – правове становище репатріантів у повоєнному радянському суспільстві» здійснила аналіз правових актів колишнього СРСР, за якими переслідувались «остарбайтерами» та колишні військовополонені [2, с.100]. Певні кроки в дослідження даної проблеми здійснила Вікторія Лахно в статті «Обмеження громадянських прав «остарбайтерів» Полтавщини» [3, с.73-77]. Та лише відкриття архівів колишнього КДБ періоду з 1945 по 1991 роки з квітня 2015 року відкрило можливість для дослідників глибше зрозуміти і дослідити запроповану тему.

Становлення правової системи розправ над колишніми «остарбайтерами» та військовополоненими – червоноармійцями має довший еволюційний шлях, відголоски якою нині дублюються в Російській Федерації і самопроголошених «ЛНР» та «ДНР». Ще в 30-ті роки за законами СРСР особи котрі мали контакти з іноземцями або виїздили за кордон, викликали підозру і їх дії кваліфікувались як злочин. У 1934 році було запроваджено склад злочину «зрада батьківщини» (додатки до ст. 58 -1 – а ,1-б,1-в,1-г, КК РСФСР), покарання за який зазнавали всі члени родини звинуваченого. Перехід військового на бік ворога був військовим злочином і карався смертю. Початок радянсько-німецької війни в 1941 році позначився масовою здачею в полон червоноармійців. Постанова ДКО СРСР від 16 липня 1941 року та наказ Ставки РГК Червоної армії №270 від 16 липня 1941 року визначали здачу в полон як «зрада батьківщини», за що карались і члени сімей червоноармійців. Постанова ДКО №1069 від 27 грудня 1941 року почала рекламувати перевірку і фільтрацію військових, які виходили з оточення. Для них створювались фільтраційні табори, які проіснували до січня 1946 року [4, с.110].

Щодо цивільних осіб, то правова відповідальність за перебування на окупованих територіях почала рекламуватися на початку 1942 року.

Наказом Прокурора СРСР від 15 травня 1942 року №46 сс «Про кваліфікацію злочинів осіб, що перейшли на службу до німецько-фашистських окупантів у районах тимчасово захоплених ворогом», роз'яснилось, за які дії настає кримінальна відповідальність. За статтею 58 1-а – зрада батьківщині – вищій мірі покарання або 19 рокам ув'язнення відлягали «радянські громади», що перейшли на службу до німецьких окупантів, а також виконували вказівки німецької адміністрації зі збирання продовольства, фуражу та речей для потреб німецької армії, відбудови промислових і комунальних підприємств – шпигуни, провокатори, доносчики» [5, с.7]. Під дію цього наказу потрапляло практично все населення окупованої України.

Після прийняття СРСР рішення про повернення радянських громадян з Німеччини було вжито ряд організаційних заходів. Керував цим процесом апарат уповноваженого Рад наркому СРСР у справах репатріантів. Про масштаби цієї роботи свідчать такі дані: на території Західної та Східної Європи було створено 127 перевірконо-фільтраційних таборів та 57 збірно-пересильних пунктів, у яких роботою з репатріантами займались понад 37 тисяч радянських військовослужбовців [6, с.207].

Після створення репатріаційної структури було спрощено порядок перевірки військовополонених. Постанова ДКО №6484 с від 4 листопада 1944 року визначала «Всіх військовослужбовців Червоної армії, звільнених із полону радянськими чи союзними військами, направляти в міру їх повернення в СРСР у спеціальні запасні частини військових округів, де їх належить перевіряти органам контррозвідки СМЕРШ НКО впродовж одного-двох місяців». Після перевірки всіх військовослужбовців та командирів, що не викликали підозри, направляти на поповнення військ фронтів. Виявлених під час перевірки підозрілих осіб, а також колишніх військовополонених офіцерів направляти у спецтабори НКВС для подальшої їх перевірки органами внутрішніх справ і СМЕРШ НКО. Усіх офіцерів після перевірки направити на формування штурмових батальйонів (штрафбат) [7, с.116].

Цивільні репатріанти приходили спрощену перевірку та облік у збірно-пересильних таборах НКВС і перевірконо-фільтраційних пунктах НКВС УРСР.

Названа правова база створювала можливості для фабрикування в більшості випадків неправомірних справ щодо мільйонів бранців нацистського режиму, які повертались до дому.

Частина «остарбайтерів» та колишніх військовополонених червоноармійців з Полтавщини дійсно ставали колабораціоністами і заслуговували на покарання. Наприклад, уродженець смт. Котельви

Полтавської області О.Л.Ярошенко, 1927 року народження, перебуваючи на примусових роботах у Німеччині в місті Котбус у вересні 1941 року почав співпрацювати з німцями. Маючи присвоєний псевдонім «Кіт», він передав у гестапо списки осіб, які займались крадіжками на виробництві та планували втечі [9, арк.2]. У вироку Військового Трибуналу від 19 червня 1945 року готується: «Ярошенко Олексія Романовича на підставі ст.58 – 1 КК РСФСР» позбавити волі в виправно-трудовах таборах терміном на 10 років з наступною поразкою в правах, передбачених п.п. «а», «б», «в» в ст. 31 КК терміном на три роки без конфіскації майна в зв'язку з його відсутністю у засудженого» [9, арк.38].

Але правомірність засудження деяких «остарбайтерів», притягнутих до відповідальності за колабораціонізм, також викладає ряд питань. Такою, зокрема, є доля Гончаренко Григорія Семеновича, у уродженця села Яблунове Оржичього району Полтавської області. Перебуваючи «остарбайтером» в місті Дуїсбург (район міста Ессен), він був призначений німцями старшим робітником групи невільників з 200 чоловіків. Під час допитів радянськими каральними органами ця людина не визнала себе завербовано німецькою розвідкою, ні діями проти своїх робітників. У протоколі допиту від 15 січня 1946 року Г.С.Гончаренко свідчить «Я ніколи не був завербований в Німеччині. Перебуваючи в німецьких таборах, я ніколи наклепів не здійснював» [10, арк.9-10]. Не маючи можливості захистити себе від домагань каральної системи, ця людина на початку лютого 1946 року покінчила життя самогубством, про що зокрема у своєму донесенні свідчить підполковник медичної служби Успенський Борис Павлович: «Смерть, на мою думку, наступила від повішення, так як немає ніяких ознак боротьби і пошкоджень, то вважаю, що в даному випадку мало місце самогубство» [11, арк.26]. Трагічною плямою цієї історії також є те, що на запит доньки Гончаренко Алли Петрусенко в 2011 році в СБУ про долю свого батька жінка отримала відповідь, в якій останніми були слова: «Подальша доля невідома» [12, арк.35]. Та в дійсності Полтавське управління СБУ знало правду, про що свідчить зокрема висновок за матеріалами кримінальної справи №17844 стосовно Гончаренко Г.С. від 30 березня 1994 року, де зокрема говориться: «2 лютого 1946 року в КПЗ «Смерш» 16 відділення трофейної бригади Гончаренко Григорій Семенович покінчив життя самогубством» [13, арк.32-33]. Цей же документ засвідчує, що підсудний звинувачувався обґрунтовано.

Більшість полтавців «остарбайтерів» та колишніх військовополонених засуджувались в основному безпідставно. їм вівшався ярлик «зрадник батьківщини» за те, що вони не хотіли повертатись, хоч і з руйнованої війною, але більш комфортної для проживання Європи.

Щоб залишитись в зоні окупації союзників, «остарбайтери» вдавались до різних засобів. Один з них: отримання громадянства якоїсь країни Європи і натуралізація серед місцевих жителів. Ілюстрацією таких кроків є дії уродженця села Дубчин Гай Ново-Санжарського району Рябухи Василя Омеляновича, 1926 року народження, вивезеного на примусові роботи до Австрії в 1942 році. У постанові про арешт від 20 серпня 1945 року слідчий контррозвідки «СМЕРШ» лейтенант Соловійов пише: «Будучи звільненим радянськими військами, Рябуха В.О., з метою ухилення від служби в Червоній армії і небажанням повернутися в СРСР отримав брехливі документи від місцевої поліції на придумане ним прізвище Вейс Франца, австрійця за національністю, і жив в селі Сібейгертан, після чого влаштувався перекладачем в місцеву поліцію і вирішив не повернутися на Батьківщину» [14, арк.3]. Показовими є свідчення Рябухи В.О. під час його допиту 8 серпня 1945 року. На питання: «Які причини вас примусили відмовитись від своєї Батьківщини Радянського Союзу? – допитуваний відповів, – Перебуваючи протягом трьох років в Австрії я побачив тут життя краще, ніж в Радянському Союзі., так як є капіталістичний лад і порядок, який мені подобається, існує приватна власність, в Австрії немає колгоспів, які є в нас, тому люди в Австрії живуть вільним життям, у нас на Батьківщині зараз немає ніяких продуктів, одягу і речей, що є в Австрії в достатній кількості. Я не хотів їхати в Радянський Союз тому, що я звик до життя в Австрії. Порівнюючи життя російського народу в Радянському Союзі з життям людей в Австрії, я зробив висновок, що в Радянському Союзі жити гірше, ніж в Австрії, ось тому, порівнюючи те й інше, я твердо вирішив відмовитись від своєї Батьківщини» [15, арк.8]. Згідно з вироком від 16 жовтня 1945 року, Рябуха Василь Омелянович був засуджений до позбавлення волі у виправно-трудових таборах терміном на 10 років з позбавленням політичних прав на 3 роки [16, арк.56]. Подібна доля була і в житті Зозулі Сергія Григоровича, 1925 року народження, уродженця села Вороненці Лазірківського району. Не маючи батьків, він добровільно поїхав до Німеччини і до закінчення війни працював фарбувальником на заводі «Аллерверке» в місті Франкфурт-на-Майні. Потім, видаючи себе за польського підданого, продовжував працювати у німецького бауера до 1946 року. Врешті-решт, був заарештований і підданий допиту. В постанові про оголошення звинувачення від 13 листопада 1946 року слідчий ОКР 226 табору старший лейтенант Воронов вказує, що «Зозуля с.Г., будучи репатрійованим в Радянську зону окупації в місто Росток для відправки на Батьківщину, з метою ухилення від повернення в Радянський Союз з вказаного збірного пункту втік і зрадив Батьківщині в жовтні 1945 року. Нелегально перейшов демаркаційну лінію в зону

англійських військ, де працював в німецьких селян, а потім їздив по різних таборах неперверненців з метою отримання документів як польського підданого з наступним виїздом до Польщі, але з червня 1946 року був затриманий німецькою поліцією і переданий представникам Радянської військової місії» [17, арк.14]. Зозуля с.Г. також був засуджений на 10 років ув'язнення у виправно-трудовах таборах.

Жінки-«остарбайтери» намагалися побратися з громадянами країн Європи, лиш би не повертатися до СРСР. Це стосується і полтавок. Та каральна система жорстоко перекреслювала і ці наміри. Свідченням таких дій є доля Шеремет-Грегор Соломії Пимонівни, 1914 року народження, уродженки хутора Середино Семенівського району. Нелегкі випробування випали цій жінці. В часи колективізації її батьків примусово загнали до колгоспу «Червоний шлях» в хуторі Середино. В 1933 році батьки Соломії померли з голоду. З початком війни в 1942 році молода жінка була вивезена на примусові роботи до Німеччини. В 1945 році була заарештована радянськими органами. Під час першого допиту 4 лютого 1947 року на запитання слідчого: «Що вами було здійснено, щоб залишитись проживати в Німеччині – жінка відповіла. – Для того щоб не повертатися в Радянський Союз і залишитись проживати в Німеччині, я в серпні 1946 року зареєструвала шлюб з німецьким підданим Григором Артуром і прийняла німецьке підданство» [18, арк.10]. До речі, ці свідчення підтверджуються посвідченням, підписаним чиновником села Піштерітц Рагсом Кунгом 24 серпня 1946 року. Та російсько-радянська каральна система була невблаганною. У вирокі Військового трибуналу СРСР від 24 квітня 1947 року говориться: «Вказаними діями підсудна Шеремет-Грегор здійснила злочин передбачений ст.. 58-а КК РСФСР. Керуючись ст.. 319, 320. Присудив Шеремет – Грегор Соломію Пимонівну за ст... 58-1 «а» КК РСФСР позбавити свободи в виправно-трудовах таборах терміном на десять років з позбавленням політичних прав терміном на три роки з конфіскацією політичних прав терміном на три роки з конфіскацією цінностей знайдених під час обшуку» [19, арк.116]. Термін покарання Соломія відбувала в місті Марминськ Кемеровської області Росії. Лише в 1955 році жінка була достроково звільнена, але не реабілітована. Та повернутися до свого чоловіка до Німеччини вона вже не могла в силу тодішніх міжнародних відносин і відсутності реабілітації. Лише 23 травня 1994 році в листі Полтавського обласного управління СБУ до Соломії з'явилися такі слова: «Шановна Соломіє Пимонівно! За архівними матеріалами, що зберігаються в Управлінні СБУ по Полтавській області, значиться Шеремет-Грегор Соломія Пимонівна, 1914 року народження, уродженка села Середино Семенівського району. До арешту проживала на території Німеччини

в с.Піштерітц, р-н Віттенберга. Дані відомості свідчать, що Шеремет-Грегор с.П. 5.03 1947 року була безпідставно заарештована... За недоказаністю висунутого обвинувачення вона реабілітована. Конфісковані цінності, гроші – 17 німецьких марок і золота обручка 333 проби, вагою 5 грам повинні бути повернені комісією з відновлення прав реабілітованих за місцем проживання» [20, арк.42].

Більшість засуджених колишніх «остарбайтерів» та військовополонених намагались не повертатись до радянської зони окупації Німеччини. Ті, хто випадково потрапляли до цієї зони, затримувались і отримували різні терміни ув'язнення. Так уродженець села Крячківка Пирятинського району Рвач Іван Трохимович, 1915 року народження, 28 жовтня 1941 року, будучи начальником зв'язку полку, лейтенантом Червоної армії, потрапив в полон біля міста Дятлів Орловської області. Спочатку був в концтаборі для військовополонених біля міста Бремен, а потім в робочій команді. З приходом армії союзників залишився в англійській зоні окупації, розуміючи що чекає його в СРСР як колишнього офіцера що був у полоні в німців. Та все ж сподіваючись, що покарання не буде, спробував повернутись і відразу ж був заарештований. Під час судового засідання військової частини №48240 від 13 листопада 1951 року, на питання «В чому вас звинувачують?» – підсудний відповів: «Я розумію, в чому мене звинувачують. Винуватим визнаю те, що в 1945 році ухилився від репатріації в Радянський Союз. Не визнаю себе винним в тому, що добровільно в 1941 році здався німцям в полон і що вороже налаштований проти Радянської влади» [21, арк.223]. Вирок від 13 листопада 1951 року для Рвача І.Т. був надзвичайно жорстоким. В ньому, зокрема, говориться: «Рвача Івана Трохимовича позбавити військового звання «старший лейтенант» і його ж на основі статті 58 -16 КК РСФСР відправити до виправно-трудового табору терміном на 25 років з позбавленням політичних прав терміном на 5 років, без конфіскації майна в зв'язку з відсутністю його у підсудного» [22, арк.242]. Лише в квітні 1997 року висновком прокуратури Полтавської області за №13/1369-97 Рвач І.Т. був визнаний безпідставно засудженим по даній справі і реабілітований[23, арк 247].

Для правлячого режиму в СРСР вкрай небезпечними були прояви національно-визвольних рухів поневолених народів всередині імперії. Одним з найнебезпечніших вважався український рух за незалежність, адже в цей час відкриту збройну боротьбу за самостійність України вела Українська Повстанська армія. Тому каральні органи шукали різні його прояви, в тому числі і серед полтавців, колишніх «остарбайтерів» та військовополонених. Іноді для отримання довготермінового ув'язнення достатньо було виявити у репатрійованих листівку або газету українською

мовою, які поширювались серед переміщених осіб у таборах в Європі. Наприклад, уродженець села Горішні Плавні Кременчуцького району Базавлук Гнат Михайлович, 1912 року народження, учитель за професією, був вивезений в 1942 році на роботи до Німеччини в містечко Гриз гайн біля Франкфурта-на-Майні. У вересні 1945 року замість відправки додому після перевірки в таборі для переміщених Гнат Михайлович потягом відправлявся до Сибіру. В дорозі в місті Тула спробував втекти, щоб повернутися на Полтавщину, та був затриманий. Найбільшу лютю слідчого станції Грязі Тульської області лейтенанта Киселевича викликала знайдена в речах Базавлука Г.М. газета «Українець». Це підтверджує уривок протоколу допиту від 05.10.1945 року: «– Де ви взяли фашистську газету «Українець»? – Екземпляр газети «Українець від 22 березня 1945 року мною був прочитаний і підкинтий під речі, що лежали в чемодані. – Для чого ви привезли листівки і газету «Українець»? – Виїжджаючи в СРСР, я привіз їх без будь-якої мети. Я забув, що під речами в чемодані лежить ця газета» [24, арк.14]. За вироком Військового трибуналу Південно-Східної залізниці від 17 грудня 1945 року Базавлук Г.М. на основі ст... 58-10, частина 2 КК РСФСР був позбавлений волі терміном на чотири роки [25, арк.53-54]. Лише в березні 1991 року Гнат Михайлович був реабілітований.

Жорстокій розправі була піддана завідувач початкової школи в селі Гулаківка Гребінківського району Попович Юлія Степанівна, 1919 року народження, уродженка села Сенча, тоді Сенчанського району. Вона, як і багато представників її покоління, була «остарбайтером». Працювала в трудовому таборі в німецькому місті Дортмунд. В 1945 році з надією на краще повернулась до СРСР. Та згодом влада згадає її перебування в німецькій неволі. В постанові про арешт від 17 березня 1953 року Попович Ю.С., матері трьох неповнолітніх дітей, слідчий Панфілов знайшов такі звинувачення: «Попович Ю.С., проживаючи на окупованій території в селі Сенча Сенчанського району Полтавської області, в жовтні 1942 року була вивезена на роботу до Німеччини. Перебуваючи у Німеччині, вона була завербована німцями в якості агента, який повідомляв про настрої радянських громадян, що знаходились в таборах Німеччини. У квітні 1945 року територія, де знаходилась Попович Ю.С., була окупована американськими військами. У липні 1945 року Попович американцями була передана радянському командуванню. Проживаючи в Гребінківському районі Полтавської області, Попович серед свого оточення, а також серед колгоспників, систематично проводить різку антирадянську проамериканську пропаганду, вихваляє американський спосіб життя, критикує Комуністичну партію, Радянський уряд і політику Радянської держави. Проводить агітацію, направлену на дискредитацію

колгоспів. Навмисно зриває політико-масові заходи, що проводились керівництвом села серед колгоспників. Будучи викладачем початкової школи, використовує ідеологічно неправильні шкідливі методи навчання, спрямовані на перекручення комуністичного виховання дітей. Під час класних занять, застосовує фізичні методи дії, б'є дітей. Підозрюється в приналежності до агентури американської розвідки» [26, арк.3-4]. Більшість з цих абсурдних звинувачень були включені в обвинувачувальний висновок від 14 травня 1953 року (крім «агент американської розвідки»). Одним з ключових звинувачень жінки була пропаганда вірша В.Сосюри «Любіть Україну». Не випадково свідки,вчителі-колеги по роботі, одна за одною на суді наголошували на цьому.

Так, учителька з села Покровщина Кубрак Параска Єрофіївна подала на судовому засіданні 26 травня 1953 року такі свідчення: «У 1952 році після конференції, на якій було піддано критиці вірш Сосюри «Любіть Україну», я, Попова і Попович знаходились в канцелярії школи, я розбирала шкільну бібліотеку і виклала збірник віршів В.Сосюри. Попович взяла його і прочитала вголос вірш «Любіть Україну», після чого почала гніватись, говорячи, що тут немає нічого поганого, що Сосюра правильно пише. Я їй відповіла, що тут багато націоналізму, на що Попович відповіла, що я нічого не розумію» [27, арк.224]. Цього ж дня був винесений вирок, де чітко визначено: «Попович Юлію Степанівну, 1919 року народження, на підставі ст..54-10 ч.1 КК УРСР позбавити волі терміном на десять років, без позбавлення прав, з відбуттям покарання в віддалених місцях» [28, арк.222]. 26 лютого 1990 року Юлія Степанівна отримає довгоочікувану реабілітацію що, засвідчує висновок Прокуратури Полтавської області [29, арк.255-256]. Останні роки життя жінка провела в селі Загребелля Гребінківського району, де і похована на місцевому цвинтарі.

Перед нами відкрилися різні долі полтавців – «остарбайтерів» та колишніх військовополонених, які пройшли випробування війною, а потім, замість радісного повернення до рідного дому і розуміння людьми того, що вони пережили, отримали нові поневіряння з боку російсько-радянської каральної системи. Одні з них виживали, вибираючи найбільш оптимальний, на їхню думку, шлях. Інші з юнацьким запалом визнавали свою вину, зокрема в тому, що не хотіли повертатися до Радянського Союзу. І ті,ї інші йшли по етапу до Сибіру.

Відмахнутись від цього пласту нашої історії неможливо, тому що подібне може повторитися ще в більших масштабах, особливо в умовах зростаючої агресії Росії проти державності України в наш час. Не можна забути несправедливості, які через десятиліття визнані помилкою у

вирішенні долі «остарбайтерів» і колишніх військовополонених, в тому числі полтавців. Адже в них залишилися діти й онуки, які не хочуть бачити чорну пляму на своїх рідинах. Тому автор статті порушив проблему неправомірності дій каральної системи в 40-ві роки ХХ століття, вказавши на вимушеність кроків засуджених у названих справах, моральні сторони дій як засуджених, так і тих, хто з ними розправлявся чи свідчив проти них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний архів Полтавської області, фЛ 05, оп. 1, арк.28.
2. Веронська Т.В. Феміда воєнної доби і цивільне населення // Сторінки воєнної історії України. Збірник наукових статей; Випуск 3 -К.: 1999. [5, с.7]
3. Пастушенко П.В. Спадок війни. Політико-правове становище репатріантів у повоєнному радянському суспільстві// Український історичний журнал – 2010; №3 с. 110-127.
4. Полян П.Л Жертвы двух диктатур. Остарбайтеры и военнопленные в Третьем рейхе и их реабилитация: – М.: 1996. – [4. с.110]
5. Там само.- с.7.
6. Лахно В. Обмеження громадянських прав «остарбайтерів» з Полтавської області//Полтавщина: історичні шляхи та перспективи розвитку. Збірник матеріалів Всеукраїнської конференції до 70-річчя утворення Полтавської області 19 вересня 2007 року. – Полтава. 2007. – [3,с.73-77].
7. Тетяна Пастушенко. Остарбайтери – українські примусові робітники фашистської Німеччини// Історія в школах України. – 2004, №9-10.- с.58.
8. Архів Управління Служби Безпеки в Полтавській області – ф. 19, спр. 17723, арк.2.
9. Там само, арк.38.
10. Там само, арк.9-10.
11. Там само, арк.26.
12. Архів УСБУ в Полтавській області. – спр.17844, арк.35.
13. Там само, арк.34.
14. Архів УСБУ в Полтавській області. – спр. 18911, арк.3
15. Там само, арк.7-10.
16. Там само, арк.56.
17. Архів УСБУ в Полтавській області. – спр. 16687 -С, арк.7.
18. Архів УСБУ в Полтавській області. – спр.3134, арк.28.
19. Там само, арк.46.
20. Там само, арк.42.
21. Архів УСБУ в Полтавській області. – спр. 19400, арк.223.

22. Там само, арк.242.
23. Архів УСБУ в Полтавській області. – спр.19400-С, арк.247.
24. Архів УСБУ в Полтавській області. – спр.18812-С, арк.14.
25. Архів УСБУ в Полтавській області.- спр.18812-С, арк.26.
26. Архів УСБУ в Полтавській області. – спр.17825-С, арк.3-4.
27. Там само, арк.224.
28. Там само, арк.222.
29. Там само, арк.255-256.

* * *

УДК 94(477.53)

І. Козюра

ДНІПРОВСЬКА ГОЛГОФА (ОСІНЬ 1943 р.): КРАЄЗНАВЧИЙ ПОШУК

В статті розглянуто питання краєзнавчого пошуку та увічнення пам'яті земляків – вихідців з містечка Решетилівка, мобілізованих на боротьбу з німецько-фашистськими загарбниками – учасників форсування р. Дніпро восени 1943 р.

Ключові слова: Решетилівка, Полтавщина, мобілізація, герої Дніпра, 1943 р., пошукова робота, краєзнавство.

Однією з найтрагічніших сторінок вітчизняної історії періоду Другої світової війни стали бої за Дніпро у жовтні-листопаді 1943 р. Саме тоді «вождеві всіх часів і народів» забажалося відсвяткувати 7 листопада – 26-ту річницю Великої Жовтневої Соціалістичної революції – значними військовими успіхами. Звідси категоричний наказ: «Київ узяти за будь-яку ціну саме до цієї дати!». Саме тоді наше рідне містечко Решетилівка, щойно визволене від німецько-фашистських окупантів, опинилося в самому епіцентрі кривавого виру подій.

Першим ще за радянської доби на повний голос сказав страшну правду про «незагойні, найболючіші карби Дніпра» наш земляк – син солдата, тяжко пораненого і чудом уцілілого під час форсування Дніпра у Долині Смерті поблизу Кременчука, Шевченківський лауреат Олексій Дмитренко: «Досі мої земляки так і кажуть – хто з решетилівців витримав форсування Дніпра, той витримав усю війну. А ні, то в кращому випадку до рідних дійшла похоронка...». Мобілізованих «підмітали під одну мітлу» – ні пояснень, ні виправдань. Якщо був «під німцем», значить